

SPROG- KRÆSEN

Nyt fra
Den Danske
Sprogkreds 5

16. december
2019

Nye ord, årets ord, nyord, ord på Nyord

2019 har været et år med stor sproglig kreativitet

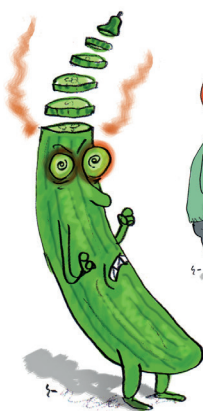
Listerne over nye ord og det, som Dansk Sprognævn kalder nyord, er fulde af nydannelser. Langt de fleste af ordene er sammensatte substantiver, og nogle af dem er ret spøjse. Hvis du ikke kender betydningen af ordene *flyskam*, *crossdresser*, *tykaktivist*, *rant*, *dak-kedak*, *sofakartoffel*, *skrivebordstomat*, *tof* og *ok boomer*, og hvis du tror, at ordet *zombie* er et nyt ord, så er der hjælp af hente her i *Sprogkræsen*.

Mange mennesker stiller sig til tåls med, at sproglige spørgsmål afgøres med, *det lyder bedre sådan her*. Men hvorfor er det lige, at det lyder bedre, at tale om *fest og farver* end *farver og fest*? Interessant nok findes der ret klare principper for rækkefølgen af ord i faste udtryk. Det er nemlig ikke hip som hap, hvad der kommer først og sidst.

Der er også hjælp at hente, hvis du gerne vil have et overblik over det seneste års bøger om dansk sprog. Vi har i de tidligere numre bl.a. anmeldt den nye danske sproghistorie, og i dette nummer kan du læse om nye bøger om dialekter, sproget på de sociale medier og bandeord.

Selvfølgepræsenterer vi også Den Danske Sprogkreds splinternye udgivelse *Med ja-hatten på idiomatiske udtryk i moderne dansk*, som bringer en stor tematisk opdelt liste over dagens mest populære faste vendinger samt en liste over, hvilke udtryk der står til rådighed, hvis man f.eks. vil tale om *kærlighed* og *alkohol*.

Den helt store nyhed i dette nummer af *Sprogkræsen* er imidlertid indstiftelsen af to nye sprogpriser: *Svanen* og *Ællingen*. Priserne vil blive uddelt første gang den 2. april. Læs mere om dette på side 6 og 7.

Den Danske Sprogkreds nye bog Med ja-hatten på. Idiomatiske vendinger i moderne dansk indeholder bl.a. disse illustrationer af Gert Ejton. Kan du gætte, hvilke udtryk de dækker? Løsningen findes på side 19.

DDS' bestyrelse

Lise Bostrup (formand og redaktør)
Lone Rytzel (næstformand)
Ingelise Hallengren, Annelise Jarvis Hansen,
Charley Sofia Jørn, Jan Aage Rasmussen,
Rainer Verhoeven
Suppleanter: Irina Bjørnø, Dan Hellum

www.DenDanskeSprogkreds.dk / Facebook: Den Danske Sprogkreds
folkeskolen.dk/blogs/den-danske-sprogkreds

Indhold

Siden sidst

<i>Foredrag af Michael Ejstrup og Georg Metz, BogForum, møde på Møn</i>	3
<i>Svanepriisen og Ællingepriisen. Sprogkredsen præsenterer to nye sprogpriser</i>	6

Tema

Ord

Lise Bostrup: <i>Nyord og nye ord i dansk</i>	9
Lise Bostrup: <i>Årets ord i Klog på sprog</i>	12
Lise Bostrup: <i>Ordet zombie er ældre, end Dansk Sprognævn tror</i>	13
Poul Sørensen og Jens Raahauge: <i>Forkortelsesvanvid</i>	14
Lise Bostrup og Józef Jarosz: <i>Det er ikke hip som hap, hvad der kommer først og sidst</i> .s.	15
Józef Jarosz: <i>Semantiske regler for rækkefølgen i tvillingeformler</i>	16
William Houmann: <i>Ord på Nyord</i>	20

Anmeldelser

<i>Med ja-hatten på. Idiomatiske vendinger i moderne dansk</i>	22
<i>Dialekter i rigt mål</i>	23
<i>Sociale medier og sprog</i>	27
<i>Sprog i sociale medier</i>	28
<i>Den store bandebog</i>	29

Er du sprogkræsen?

<i>At pille i sin egen navle</i>	30
<i>Hvidvinsglas, skødehund og blomkålsører</i>	31
Den Danske Sprogkreds' program oktober 2019 - marts 2020	32

Kontakt Lise Bostrup

Herlufsholmvej 11,
2720 Vanløse
DenDanskeSprogkreds@gmail.com
Tlf. 38 74 36 00 / 26 71 78 37

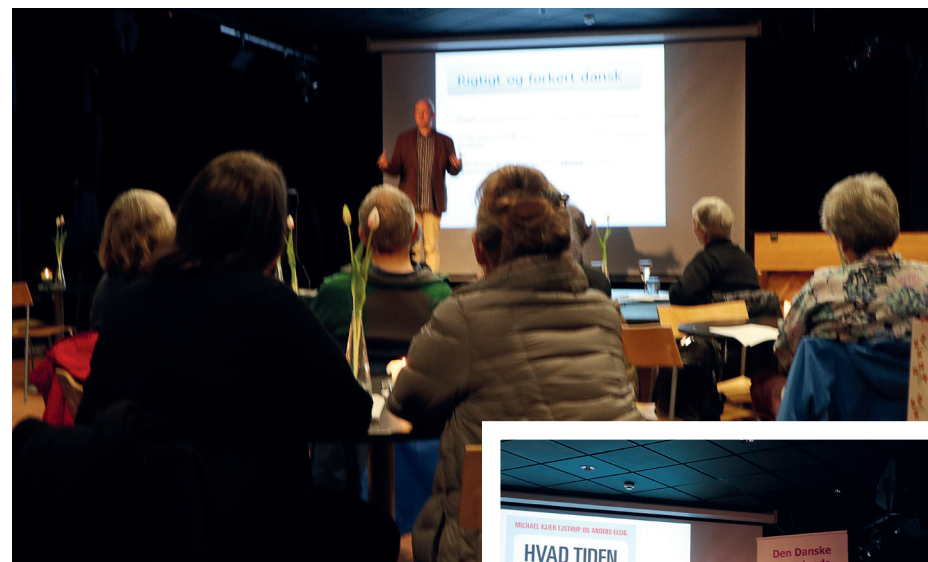
Kontingent

250 kr. pr. år inkl. årets udgivelser incl.
Sprogkræsen og entré til Sprogkredsens
arrangementer.
Nordea 2128 071426052

Abonnement på Sprogkræsen

Sprogkræsen udkommer 4 gange pr. år.
Papirudgave: 300 kr. pr. år ekskl. porto.
Elektronisk udgave: 300 kr. pr. år.
ISSN 2596-7347

Siden sidst

Den 2. oktober holdt sprogforskeren *Michael Ejstrup* et meget underholdende foredrag om **faste vendinger i forandring**. Sproget får det glatte lagen kaldte han det med en henvisning til, at mange unge i dag har fået galt fat på udtrykket *at give nogen det glatte lag*. Et af emnerne i debatten efter Ejstrups foredrag var naturligvis: Skal vi bare acceptere alt det vås, de unge siger, bare fordi de er yngre end os?

Rainer Verhoeven var ordstyrer ved debatten efter *Michael Ejstrups* foredrag.

Den 1. oktober talte *Lise Bostrup* om **Sprogkredsens sangbog** *Sange om det danske sprog* i Filips kirke på Amager. Det var sognemedarbejder *Ingrid Marie Forsell*, der stod for tilrettelæggelsen.

Arbejdsgruppen bag udarbejdelsen af bogen *Med ja-hatten på. Idiomatiske vendinger i moderne dansk* holdt møde den 8. oktober. På billedet ses: *Lise Bostrup, Dan Hellum, Ellen Strandgaard og Ingelise Hallengren.*

Onsdag den 16. oktober blev *Lise Bostrup* interviewet i **Danmarks Radio** i anledning af en diskussion om en ny slags stavekontrol, der skal hjælpe folk med at skrive et mere **politisk korrekt sprog**.

Onsdag den 23. oktober talte journalisten og forfatteren *Georg Metz* om **dansk mediesprog** i dag. *Metz* havde valgt sangene *Her har hjertet hjemme* af *Otto Gelsted* med melodi af *Svend Erik Tarp* og *Poul Henningsen* og *Bernhard Christensens Tag og kys det hele fra mig*. Der var mange, der ikke kendte melodierne, men den trænede pianist og dirigent, *Henrik Palsmar*, tog pædagog-hatten på og lærte os de dejlige sange.

I weekenden den 15.-17. november deltog Den Danske Sprogkreds på **BogForum**, hvor vi delte stand C3-030 med Forlaget Bostrup. Blandt de optrædende på standen var forfatteren og musikeksperten, *Mogens Wenzel Andreassen*.

Sprogkredsens nye bestyrelsesmedlem, *Irina Bjørnø*, delte flere hundrede løbesedler ud om Sprogkredsens nye sprogpriser.

Foreningen **Ord på Nyord**, som er knyttet til en festival på øen Nyord, var tirsdag den 26. november vært for et debatarrangement om dansk sprog på det smukke bibliotek i **Stege**.

Spørgelysten var stor, og stemningen god, og vi fik mange gode, nye kontakter. Den Danske Sprogkreds har nu i to år i træk deltaget på bogmessen i Vordingborg, og vi begynder at få en lille kreds af gode venner på Sydsjælland, Møn, Nyord, Lolland og Falster.

På billedet ses *Lise Bostrup*, formanden for Ord på Nyord, *William Houman*, og Sprogkredsens næstformand, *Lone Rytzel*.

Svanen og Ællingen

To nye danske sprogpriser

Tyskland og Amerika har begge ørne som nationalfugle. I Danmark besluttede Undervisningsministeriet i 1960, at sanglerken skulle være Danmarks nationalfugl på grund af dens smukke sang, men uanseelige størrelse. Der var imidlertid ikke folkelig opbakning for valget, og efter en seerafstemning i tv-udsendelsen *Du med dyrene* i 1984 overgik æren til den store, hvide knopsvane.

Det danske sprog trænger til et løft. Vi har brug for at være mere bevidste om det danske sprogs betydning som middel til kommunikation, som bærer af dansk kultur og som æstetisk nydelse.

Den Danske Sprogkreds havde en lille svane med på BogForum, og her kunne gæsterne aflevere deres sedler med forslag til modtagelse af henholdsvis Svane- og Ællingeprisen.

På H.C. Andersens fødselsdag, den 2. april 2020, vil Den Danske Sprogkreds for første gang uddele sine to sprogpriser, Svane og Ællingen.

Begge priser består af en figur, et diplom og en god flaske vin, og modtageren af Svaneprisen vil også modtage et mindre beløb, hvis størrelse er afhængig af donationer fra fonde og private.

International inspiration

Ideen med at have to forskellige priser har vi Svenska Språkförsvaret og Verein Deutsche Sprache, men vi har selvfølgelig defineret priserne i forhold til vores egne idealer.

Svaneprisen

Svaneprisen gives til en person, en gruppe personer, et firma eller en skole, der har gjort en væsentlig indsats for det danske sprog ved f.eks. at tale og skrive et virkelig godt, nuanceret og udtryksfuldt dansk, ved at have udarbejdet fremragende forskning eller undervisningsmateriale om dansk sprog eller ved at have oversat væsentlige værker eller taler til eller fra dansk.

Ællingeprisen

Ællingeprisen gives til en person, en gruppe personer, et firma eller en skole, der har gjort noget, der bidrager til, at det danske sprog mister domæner, bliver svækket ved u hensigtsmæssig inddragelse af fremmedord, brug af flokklere, utydelig tale eller andet, der med fordel kunne ændres.

Indstilling af kandidater

Alle er velkomne til at indstille kandidater til de to priser. Man behøver ikke at være medlem af Den Danske Sprogkreds for at indstille, men man skal opgive sit navn, sin postadresse, sin mailadresse, navnet på kandidaten og begrundelsen.

Modtagne indstillinger

Sprogkredsen havde løbesedler med information om de nye priser med på BogForum, og det var muligt at udfylde en formular med navnet på kandidaten og en begrundelse for, at han eller hun fortjener en pris. Der er foreløbig indkommet 12 gode, velbegrundede forslag, 9 til Svaneprisen og 3 til Ællingeprisen.

7 af indstillingerne handler om udtale og talesprog, 3 handler om sprogvidenskab og formidling og kun 2 handler på nuværende tidspunkt om skriftsprog.

Det ser spændende ud, men alt kan ændre sig, for det er kun et par uger siden vi åbnede for modtagelsen af forslag.

Seneste frist for at indstille kandidater

Alle er velkomne til at indstille kandidater. Begrundelsen skal være kort og konkret og må ikke bare være en udskrift fra Wikipedia eller lignende. Indstillingerne sendes til Den Danske Sprogkreds og skal være modtaget senest den 22. januar.

Prisfesten

Prisfesten vil blive afholdt på H.C. Andersens fødselsdag den 2. april kl. 19.00 i Kulturkapellet på Assistens Kirtegård, Kapelvej 5, 2200. Inden arrangementet bliver det muligt at besøge H.C. Andersens gravsted med en guide.

Gratis adgang, men obligatorisk tilmelding til DenDanskeSprogkreds@gmail.com.

Den Danske Sprogkreds har fået fremstillet en lille svane af glas samt vinglas med Sprogkredsens logo.

Nyord og nye ord i dansk

Af Lise Bostrup

Dansk Sprognævn offentliggjorde den 2. december i år en såkaldt nyordsliste. Et *nyord* er ikke det samme som et nyt ord, men er en lingvistisk term, der stammer fra det tyske begreb *Neuwort*, og Ordbog over Det Danske Sprog har registreret den første forekomst af det danske ord *nyord* i 1934. Ordet var ikke anvendt i en årrække, men i 2014 genindførte Dansk Sprognævn det og begyndte med inspiration fra Norge og Sverige at udgive nyordslister.

Nyordslisten er en slags testeliste. Der dannes og importeres hvert eneste år masser af ord i det danske sprogområde, men mange af dem

glider ud af sproget lige så hurtigt, som de kom ind uden at efterlade sig nævneværdige aftryk.

Nyordslisten er en liste over ord, som Sprognævnet udarbejder med henblik på, at de måske vil findes værdige til at blive optaget i Nye ord i det danske sprog og måske også senere finde vej til Retskrivningsordbogen.

To års pause

Det er to år siden, vi sidst så en nyordsliste fra Dansk Sprognævn. I 2017 og 2018 havde Sprognævnet nok at gøre med at flytte deres arkiver til Bogense, og det angives som forklaringen på, at der ikke blev udarbejdet nyordslister.

Nyordslisten i 2016

Den nærmeste forgænger for årets nyordsliste blev offentliggjort i 2016.

Da *Nyordslisten* for 2016 kun omfattede 30 ord, bringer vi den totale liste her:

blodkul (kul, som finansierer mord og krige)

bodyshame (at kritisere andre pga. deres krop og udseende)

bottleflip (leg eller konkurrence, der går ud på med én hånd at slynge en halvfylt vandflaske rundt i luften og få den til at lande stående)

Brexit (britisk udtræden af EU)

brexiteer (person, der er tilhænger af britisk udtræden af EU)

cuddling (behandlingsform hvor man bliver krammet, aet, nusset og holdt om af en professionel behandler)

Danexit, daxis, danxit (Dansk udtræden af EU)

fatshaming (ydmygelse eller nedgørelse af overvægtige personer)

freebleeder (fribløder)

freebleeding (friblødning)

fribløder (kvinde, som hverken bruger bind eller tamponer i forbindelse med menstruation)

friblødning (det hverken at bruge bind eller tamponer i forbindelse med menstruation)

Gyllegate (sag om, hvorvidt regeringen gav rigtige oplysninger til Folketinget i forbindelse med vedtagelsen af en lovpakke for landbruget i februar 2016)

havfruelår (mermaid thighs)

mansplaining (når mænd på en nedladende måde forklarer kvinder, hvordan tingene hænger sammen)

mermaid thighs (kropstrend, der går ud på, at ens lår kan røre hinanden i modsætning til at have lårhul)

Panamadokumenter, panamapapers, panamapapirer (dokumenter med navne på en lang række firmaer og kendte personer, der har unddraget sig skattemyndighederne)

pokestop (sted, hvor man kan samle forskellige objekter i spillet Pokémon Go)

postfaktuel (som vægter følelser og meninger højere end viden og kendsgerninger)

respektpakke (en række samlede initiativer, der skal styrke respekten for det offentlige rum, offentlige myndigheder og personer i offentlig tjeneste)

sexelance (ambulancelignende bil til brug for gadeprostituerede)

shitstorm (bølge af voldsom kritik på de sociale medier)

skræmmekloun (person, der klæder sig ud som uhyggelig kloun og skræmmer forbipasserende)

smykkelov (lov, der gør det muligt at tage værdigenstande fra asylansøgere)

trumpisme (Donald Trumps politiske filosofi)

trumpist (tilhænger af trumpismen og af Donald Trump)

Inspirationen fra engelsk er overvældende, idet 21 af de 30 ord er direkte lån, og ordene *fribløder*, *friblødning*, *havfruelår*, *panamadokumenter* og *panamapapirer* er direkte oversættelser fra engelsk. Ordet *postfaktuel* stammer naturligvis fra latin, men er kommet ind i det danske sprog via det engelske *post factual*, og indflydelsen fra engelsk går så vidt, at Dansk Sprognævn anfører *mermaid thighs* som et nyord, selv om der efter dansk lingvistisk praksis ikke er tale om et, men to ord.

Tilbage kommer så ordene *gyllegate*, *respektpakke*, *sexelance* og *smykkelov* som de eneste nyord, der er dannet ud fra danske politiske forhold.

Nyordslisten i 2019

Man kan gå få indtryk af, at overflytningen til Fyn har gjort Sprognævnet godt. I hvert fald er årets liste ikke nær så præget af amerikansk feminisme og venstrefløjsaktivisme, som den tidligere.

Sprognævnets medarbejdere Margrethe Heidemann Andersen, Marianne Rathje og Eva Skaft Jensen har udvalgt en række relativt nye ord, som efter deres mening siger noget om væsentlige tendenser i 2019.

Claus Beck Nielsen, alias Madame Nielsen skrev stykket *White Nigger / Black Madonna*, som havde premiere den 30. april 2018 på Aarhus Teater. Claus Beck Nielsen optrådte selv i rollen som en sort kvinde, hvad der skabte både debat og protestaktioner. Dansk Sprognævn har valgt ordet *blackfacing* som et af de 12 ord, der skal ses an med henblik på optagelse i det danske sprog.

Besyderligheder

Hvad ord som *kombucha* og *tangzhong* skal i en dansk nyordsliste er ikke ganske indlysende. Danmark vrirler med alle mulige eksotiske restauranter, og det giver vel ikke mening at optage betegnelser på alle mulige japanske, kinesiske, tyrkiske, arabiske og malaysiske retter i lister over nye ord?

Nyordene skal testes de kommende år

Som nævnt er nyordslisten en testeliste. Hvis danskerne ikke tager ordene til sig og bruger dem i medierne, så Dansk Sprognævn kan registrere dem, vil de stille og roligt glide ud af sproget igen.

Listen består af følgende 12 ord:

klimatosse person der går (for) meget op i klimaet
flyskam skam over at flyve for meget
overturisme for meget turisme
crossdresser person der klæder sig som det modsatte køn
kønsinkongruens det at der ikke er sammenhæng mellem det biologiske køn og det mentale køn
blackfacing det at en hvid person maler sig sort i hovedet
tykaktivist person, der kæmper for at det accepteres at være tyk
krænkelssesparat let at krænke
tangzhong japansk bagemetode
kombucha drik der består af gæret, sød te
snublesten sten med indlagt messingplade placeret i fortov til minde om ofre for nazismen
dakkedak rytme eller form for technomusik med kraftig bas
rant vred eller passioneret enetale.

Færre engelske ord

Nu er der kun tre engelske ord, nemlig *crossdresser*, *rant* og *blackfacing*. Det første ord henviser til modetendens, hvor kvinder klæder sig som mænd, og mænd klæder sig som kvinder.

En *rant* er et amerikansk ord for en aggressiv enetale i medierne, og det bruges ofte i forbindelse med den unge svenske klimaaktivist Greta Thunberg.

Ordet *blackfacing* kom i medierne i forbindelse med Madame Nielsens teaterstykke *White Nigger / Black Madonna*. Begrebet er kendt i USA, hvor der også eksisterer *whitefacing*, hvor mørke mennesker maler sig hvide i hovedet for at protestere mod forskelsbehandling af sorte og hvide. Det er glædeligt, at Sprognævnet har et mere dansk fokus i år.

Årets ord

Af Lise Bostrup

I programmet *Klog på sprog* på P1 havde Adrian Hughes den 13. december jury med i studiet med det formål at kåre Årets ord. Adrian Hughes havde udarbejdet en liste, som en jury skulle diskutere.

Tre af ordene var identiske med ord på Dansk Sprognævns liste, nemlig *krænkelssesparat*, *klimatosse* og *flyskam*. De andre ord i finalen var *kønsneutral*, *rigsfælllesskab*, *elløbbehjul*, *minimumsnormering*, *skolestrejke* *ulvestrid*, *ok boomer*, *minimumsnormering*, *pandalåner* og *skrivebordstomat*.

Klimatossen vandt

Det blev ordet *klimatosse*, der løb af med sejren, og med dette valg ligger Danmarks valg af Årets ord på linje med valget af klimarelaterede ord i andre europæiske lande: *climate emergency* i England, *Klimajugend* i den tysktalende del af Schweiz og *grøn bølge*, *vague verte* i den fransktalende del og *onda verde* i den italiensktalende.

Ordet *klimatosse* adskiller sig fra de andre ved ikke at være entydigt positivt.

Forklaringer på de sære ord

Nogle af ordene fra udsendelsen *Klog på sprog* er lette at forstå, men andre kræver lidt forklaring.

Ordet *skolestrejke* henviser til, at elever i forlængelse af den svenske klimaaktivist Greta Thunbergs *rants* mod dem, der ødelægger klimaet, strejker fra skolerne.

Ulvestriden handler om diskussionen mellem mennesker (primært i byerne), der ønsker de få ulve, der er kommet til Danmark, efter at ulvene har været udryddet i mange år, fredet, og landmænd, der ønsker dem skudt, da de angriber får og køer og bringer smitte med sig.

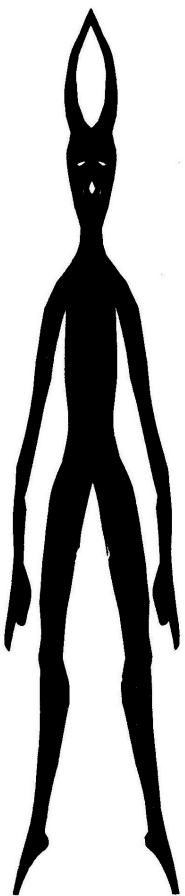
En *ok boomer* er en person, der er født i perioden 1946-1964, og altså tilhører efterkrigstidens *baby boom*. Når en ok boomer begynder at snakke, kan man bare afvise ham med et ok boomer, svarende til *Ja, ja, du gamle. Den er god med dig!*

Pandalåner er relateret til historien om Kina, der udlåner to pandaer til Zoologisk Have i København og mistænkes for at ønske at drage økonomisk og politisk fordel af lånet.

Endelig er der ordet *skrivebordstomat*, der stammer fra den nu lukkede Radio 24/7. Her brugte den fiktive person Kirsten Birgit Schiøtz Kretz Hørsholm ordet, da hun efter eget udsagn ikke kunne huske ordet *sofakartoffel*. De to ord har ellers ret forskellig betydning: En *sofakartoffel* er en doven person, der ikke gider gøre meget andet end at sidde i sofaen og se fjernsyn dagen lang. En *skrivebordstomat* er herimod en inkompetent beslutningstager.

Klimaaktivisterne har taget ordet *klimatosse* til sig, selv om det første gang blev anvendt som et skældsord.

Ordet zombi er ældre, end Sprognævnet tror

Af Lise Bostrup

Det kan være svært at vide præcis, hvornår et ord er kommet ind i det danske sprog. Dansk Sprognævn gør ihærdige forsøg på at datere ordene, men somme tider går det galt.

Dateringen af ordet zombie

Ifølge Dansk Sprognævns *Nye ord i dansk* kom ordet *zombie* ind i det danske sprog i 1975. Udtalen angives som "tilnærmet engelsk", og betydningen angives som "unormalt sløv person".

I Den Danske Ordbog anføres det også, at ordet er kommet ind i det danske sprog via engelsk, men her defineres en zombie som en "som ifølge voodoo er blevet berøvet sin sjæl og i stedet beherskes af en overnaturlig kraft, og som derfor optræder mekanisk og tale- og viljeløs." Den Danske Ordbog oplyser ikke, hvornår ordet zombie er kommet ind i det danske sprog, og ordet findes ikke i Ordbog over Det Danske Sprog.

En zombie er et overnaturligt væsen, der er tilknyttet den afrikanske voodoo-tradition. Nogle af H.C. Andersens papirklip har træk, der kan minde om zombier.

Sprognævnet rammer mindst 137 år ved siden af

Men det er ikke korrekt. En læsning af H.C. Andersens forfatterskab viser, at den store danske digter har skrevet ikke blot et, men to digte om zombier.

H.C. Andersens zombie i Sevilla

I den senere verdensberømte digters allerførste digtsamling *Tre digtninger* fra 1838 finder vi et langt fortællende digt med titlen *Det har zombien gjort*.

H.C. Andersen ved godt, at danskerne ikke kender en zombie, så han forklarer, at det er *Nissen*, efter *Negerfolkets Tro*.

Ligesom den gamle danske husnisse driver zombien gæk med folk, og i *Det har zombien gjort*, er den kunstnerisk begavet og deltager i nattens mulm og mørke i udsmykningen af domkirken i Sevilla. Om dagen er det en gruppe kunstnere, der svinger penslerne. Om natten er det *zombiens* tur, og kunstnerne står hver morgen måbende over for nattens mirakler.

"Mine Pensler ere vaade!"
Raabte høit en Tredje der:
"Det er ei den første Morgen,
Sligt er mødt os Alle her!"

...
"Svar dog, hvo har malet dette?
Svar mig! Jeg det vide vill!"
Zombien har gjort det, Mester!
Her gaar det ikke rigtigt til!

"Meget skeer i Nattens Time,
Meget, underfuldt og stort!"
– "Ah, Du troer med Neger-slaven
Gomes, det har Zombien gjort;

Zombien, som han kalder Nissen,
Efter Negerfolkets Tro!"
– "Gid," udbrød den Ældste blandt dem,
"Zombien lod Jer i ro,

H.C. Andersens zombie på Sorgenfri

En af de måder, H.C. Andersen takkede for gæstfriheden på de mange herregårde, han besøgte, var, at han skrev digte på rimpar, som han fik opgivet af sine værter.

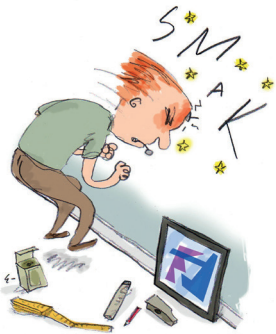
Den 10. september 1845 var han gæst på Sorgenfri Slot og her fik han til opgave at kombinere rimparrene: *Strande – Vande, Seil – Speil, svandt – oprandt, Øie – Fløie* med overskriften *Zombien*.

Min Lykkes Zombie kom en Sommerqvæl,
og søgte mig paa Danmarks Bøgestrande,
Tro ei han kom at sige mig Farvel
Han vinkede ved Sjølund's friske Vande,
hvor Baaden glider med de røde Seil,
hvor tidt i Solglands Skyen sælsomt lued,
hvor Flade, udstrakt som et Speil
jeg mangen deilig Sommer-Aften skued'
min Lykkes Zombie fulgte mig og svandt,
Ak, bange, speidende saae da mit Øie.
Hvor er min Lykke – Lykken just oprandt
foran laa Sorgenfri med sine Fløie.

Det fremgår således helt klart, at ikke blot H.C. Andersen, men også hans værter på Sorgenfri Slot kendte til ordet zombie i betydningen et lille overnaturligt væsen.

Forkortelsesord

Er tof tough?

Gert Ejtons illustration til udtrykket *at ramme hovedet på sømmet* fra *Med ja-hatten på*.

Kunst håber at ramme hovedet på sømmet med forkortelsen, men muligvis render de panden mod en mur af mangel på folkelig opbakning.

I dagens Danmark slynger vi om os med uigennemskuelige forkortelser. SMK, PDS, FAQ mig her og FSO, PPS, PTS, HTX mig der. Marketingsfolkene må mene, at *tof* er *tough*, siden de omdøber snart hvad som helst til *tof*, eller på lidt mere udfoldet dansk: *tre-ords-forkortelser*.

SMK

Hvor mange danskere ved, at SMK står for Statens Museum for Kunst? Kunne det ikke lige så godt handle om Sadosochistisk klub eller en Socialdemokratisk Mediekomité? Er det lettere for turister at fatte, at The Danish State Art Gallery hedder SMK end Statens Museum for Kunst? Statens Museum for

Ok boomerne får ordet

Poul Sørensen og Jens Raahauge, to af Den Danske Sprogkreds' *ok boomers* (hvis du kender begrebet, er du sandsynligvis selv en *ok boomer* se s. 11), har bidraget med nogle eksempler.

Fra FOA til FOA til FOA

Et stort fagforbund med adresse på Staunings Plads bærer navnet FOA. Oprindeligt var FOA en forkortelse for Fagforbund for Offentligt Ansatte.

Efter en udvidelse kom FOA til at betyde Fag og Arbejde.

Efter endnu en udvidelse holdt man fast ved den indarbejdede forkortelse FOA, som nu blot fungerer som et navn, hvis tre bogstaver ikke referer til noget bestemt!

HAM og PIS

For nylig besøgte jeg Helsinki Art Museum og skulle bære en selvklæbende mærkat med teksten HAM. Dette skurrede for alvor i øjnene, da en ret korpulent herre lænede sig let bagover for at beundre et af Tove Janssons fresco-arbejder og derved afslørede, at hans klistermærke var gledet ned og ned og ned, så det nu nærmest fungerede som en varedeklaration!

Andre gange er tof meget rammende. Tænk blot på, at det nationalkonservative, populistiske regeringsparti i Polen kalder sig selv PIS.

Det er ikke hip som hap, hvad der kommer først og sidst

Principper for vellyd

Af Józef Jarosz og Lise Bostrup

Et karakteristisk træk ved det danske sprog er, at der findes så mange faste ordpar. I *Sprogkræsen 4* fortalte vi, hvad de består af og i dette nummer vil vi skitsere de principper, der ligger bag rækkefølgen af ordene. Vi synes, at det lyder bedre at sige *fugl og fisk* end *fisk og fugl* – men hvorfor?

Korte ord før lange ord

Vi synes, at det lyder bedst, hvis det korteste ord står først: *fest og farver*, *fup og fakta*, *hus og have*, *lys og lygte*, *godt og grundigt* og *mangt og meget*.

Tre underordnede principper

Hvis ordene er lige lange, findes der principper for, hvad der lyder godt.

Ord med korte vokaler før ord med lange eller stødte

Det første går ud på, at ord med korte vokaler kommer før ord med lange eller stødte vokaler: *knirke og knage* (kort vokal – lang vokal), *mand og mus*, *vind og vejr* og *fuldt og helt* (kort vokal – stødt vokal).

Ord med høje vokaler før ord med dybe vokaler

Det andet handler om, at en høj og lys vokal kommer før en lav og mørk vokal.

Udtrykkene *hip som hap* og *krible og krable* har ordene med det høje i [i] før ordene med det mørke [α], *ris* kommer før *ros* i *ris og ros*, fordi [i] er højere end [o], *ny* kommer før *næ* i udtrykket *ny og næ*, fordi [y] er højere end [æ], og *fugl* kommer før *fisk* i udtrykket *hverken fugl eller fisk*, fordi [u] er højere end vokalen [e] i *fisk* [fɛsg].

De konsonanter, der kræver mest energi til sidst

Den tredje siger, at det ord, der kræver mindst anstrengelse at udtale, står først. Lyde som *h*, *l*, *m*, *n* kræver mere energi end *p*, *t*, *k*, *b*, *d*, *g*, *f*, *s*, *v*. Det er argumentet for, at vi synes, at *ase og mase*, *her og der*, *led og ked* og *hjerte og smerte* lyder meget bedre end *mase og ase*, *der og her*, *ked og led* og *smerte og hjerte*.

Gert Ejtons illustration til udtrykket *hverken fugl eller fisk* fra *Med ja-hatten på*.

Semantiske regler for ordenes rækkefølge i tvillingeformler

Af Józef Jarosz

De fonologiske regler, som vi så på i artiklen *Det er ikke hip som hap, hvad der kommer først og sidst*, kan ikke anvendes på samtlige ordpar, derfor har nogle sprogforskere sat sig for at opdage universelle, almengyldige semantiske regler, som er uafhængige af sprog.

ME FIRST

Me First-princippet

Cooper og Ross organiserede i 1975 19 kategorier af semantiske oppositioner og hele koncepten kaldte de for *Me First-princippet* (1). Forfatterne mente, at begreber og kvaliteter, der beskriver en prototypisk taler eller mest direkte og bedst refererer til ham, har tendens til at besætte første stilling i ordpar.

Tæt relation frem for fjern relation

Andre semantisk-pragmatiske principper er som regel baseret på modsætningen: mellem en mere intensiv egenskab og en mindre intensiv egenskab. Det semantisk asymmetriske ordpar indledes med et bedre kendt element eller et element, der er præget af en højere grad af fortrolighed eller nærhed til talerens empati eller kognitive felt. Semantiske regler refererer til social status af entiteter og er stærk knyttet til kultur og derfor er underkastet forandring.

Konkrete regelmæssigheder

Nedenfor præsenteres en liste over regelmæssigheder, som fremgår af iagttagelsen af danske tvillingeformler:

1. rumlige forhold (beliggenhed)

- i nærheden af den talende > væk fra den talende: *her og der, dit og dat, hus og hjem, dit og dat, ditten og datten, hid og did, nær og fjern.*
- forside (godt synlig) > bagside (værre synlig): *forfra og bagfra.*

2. bevægelse (både fysisk og mental)

- horisontal – væk fra den talende > i retning til den talende: *tur og retur, frem og tilbage.*
- vertikal – oppe > nede (ved betragtning af personer, ting eller kort): *fra top til tå, fra oven og ned (nedefter), fra Skagen til Gedser, hist op og kom herved, hoppe op og falde ned på, oppefra og ned, vende op og ned.*
- fra åbent til lukket rum – ude > inde: *fra yderst til inderst, hverken vide ud eller ind, ude og inde, ud og ind.*
- venstre > højre: *fra venstre til højre.*

3. tidsforhold

- nutid > datid: *nu og da.*
- nutid > fremtid: *fra i dag til i morgen, nu og altid.*
- tidligere > senere (kronologisk forløb): *fra start til slut, begyndelse og ende, ungdom og alderdom, fra fødsel til død, fra vugge til grav, før og nu.*

4. mennesket og dets sociale liv

- jeg > andre: *på sig og sine.*
- madhierarki – mad > drikke: *spise og drikke, mad og drikke, æde og drikke.*
- den overordnede > den underordnede: *kong Salomon og Jørgen Hattemager.*
- mand > kvinde: *mænd og kvinder, drenge og piger, hr. og fru Danmark.*
- voksen > barn: *far og søn, forældre og børn.*
- ældre generation > yngre generation: *børn og børnebørn.*
- nærmere > fjernere forhold: *familie og venner, venner og bekendte.*
- menneske > dyr: *folk og fæ.*
- menneske > udstyr: *menneske og maskine.*
- liv og død: *på liv og død.*
- værktøj, som bruges parvis – aktiv > passiv: *nål og tråd, hammer og ambolt.*
- sacrum > profanum: *gud og hvermand, himmel og helvede, i himlen og på jorden, mellem himmel og jord, forladt af gud og mennesker.*
- sprog > billede: *ord og billede, sige og skrive, i tale og skrift.*
- fantasi > realitet: *myter og virkelighed, drøm og virkelighed, fiktion og virkelighed.*
- konkretum > abstraktum (set ud fra kognitive processer): *krop og sjæl.*

5. dyr

- vigtigere > mindre vigtige dyr: *hund og kat.*
- plante > dyr: *plante- og dyreliv.*

6. kvalitativt / kvantitativt forhold

- positiv > negativ: *godt og ondt, ja og nej, fordele og ulemper, lyst og nød, fortrin og mangler, sejr og nederlag, nyt og gammelt, rigtigt eller forkert, sandt eller falsk, være til at le og græde over, styrker og svagheder, stærke og svage sider, pro og contra, nyt og gammelt, alt at vinde og intet at tabe, alt eller intet, alt og intet, alt og ingenting, dyder og lyder, for eller imod.*

Reglerne for ordenes regler kan virke komplicerede, men de er gode at skrive sig bag øret, hvis man vil kunne formulere perfekte, vellydende tekster.

- singular > plural: *en til to*.
- almen > detaljeret: *alle og enhver, gøre op i kroner og øre, overalt og ingen steder*.
- stor > lille: *store og små*.

7. logisk sammenhæng

- grund > følge: *spørgsmål og svar, årsag og virkning*.

8. naturens perspektiv

- øst > vest (verdenshjørner): *love i øst og holde i vest, øst for solen og vest for månen*.
- jord > vand: *til lands og til vands, til land og til søs*.
- sol > andre: *sol og måne, sol og vind, sol og skygge*.

Fælles for de 8 principper

Organiseringen af informationerne inden for de undersøgte strukturer kan bl.a. forklares af påvirkning af kulturelle faktorer, der er relateret til kognitiv oplevelse og opfattelse af rum og tid. Udgangspunktet er den beskrivendes perspektiv. Han befinder sig i centrum, og herfra iagttager han omverden. Dette implicerer antropocentrisk og egocentrisk rum- og tidsorientering. Rumlige forhold i parformlerne svarer til menneskets sanseopfattelse, dvs. dets fysiske erfaring og viden om verden. Derfor foretækker man placering i nærheden af det erkendende individ i modsætning til et fjernt område (jfr. *her og der, dit og dat*).

Dette forklarer også, at den mest naturlige horisontale bevægelse foregår i retningen væk fra den talende, som om han skulle bevæge sig selv og skulle vende tilbage (*tur og retur, frem og tilbage*).

Det samme gælder for bevægelse ud og ind. Den forløber fra et kendt rum (den talendes placering) til et nyt, dvs. ikke synligt, ukendt, rum. Iagttagelsen af andre mennesker forløber fra oven og nedefter, dvs. cirka fra øjnens højde til gulvet (*fra øverst til nederst, fra oven og ned/nedefter*).

Som orienteringspunkter i en horisontal bevægelse tjener den venstre og den

højre side af menneskets krop, og den fører fra venstre til højre ligesom skriftens retning i vores kulturkreds.

I udtryk om tidsforhold gælder ofte "nu" som udgangs- og orienteringspunkt på tidens akse og ordparrets opbygning.

Derudover er sociale hierarkier og relationer afgørende for rækkefølge af A og B.

Første plads er forbeholdt termer, der får en højere status i det sociale hierarki. Det antropocentriske syn på verden manifesterer sig i hierarkiet mellem mennesket, dyr og ting (jfr. *folk og få, menneske og maskine*).

Udtryk fra det religiøse område

Afvielser fra det antropocentriske og egocentriske syn på verden kan ses i frasologismer, hvis komponenter stammer fra det religiøse ordforråd. De genspejler princippet sacrum før profanum.

I materialet findes nogle undtagelser, altså ordpar, som ikke følger ovennævnte regler. De står i modstrid med andre ordpar enten på semantisk eller syntaktisk plan. Det kan være konkretum > abstraktum: *krop og sjæl*, men: *ånd og materie*. Dette fænomen betragtes som et naturligt udtryk for pluralitet i sproget.

Fænomenet er kendt inden for ordsprog, hvor man kan finde eksempler, hvor det ene står i modstætning til det andet (*Lige børn leger bedst* vs. *Modsætninger mødes*). Dette skyldes, at fraseologismer, herunder ordsprog, ofte opstår spontant og er knyttet til en bestemt situation, der beskrives og vurderes ud fra brugerens aktuelle behov.

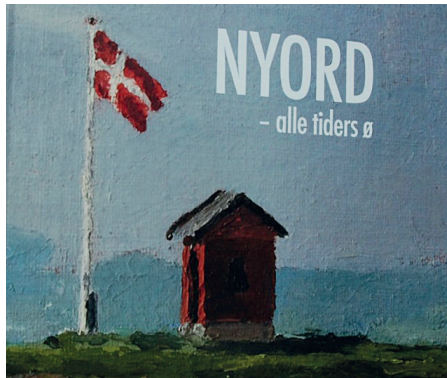
1. (jfr. Cooper, W.E. / Ross, J.R. (1975): Word order. I: Grossman, R.E. (red.): *Papers from the Parasession on Functionalism*. Chicago, s. 63-111).

Løsning til opgaven på forsiden

1. at gå agurk
2. at tabe sutten
3. at gøre en myg til en elefant
4. at komme op i det røde felt.

Ord på NyOrd

Vi har Sprogø mellem Fyn og Sjælland, Bogø mellem Sjælland og Falster, Læsø mellem Jylland og Sverige og Nyord lidt nord for Møn, men der er kun en af øerne, der har fortjent sit navn

Forsiden af bogen Nyord er et maleri af den lokale kunstmaler, Michael Stolts, maleri. Det forestiller Møllestangen, et kendt varetegn for Nyord. Foto: Mette Neerup

Af William Houman

Når man virkelig kan bruge et sprog, er det let at finde på ordspil.

Anders smagte på ordet: Nyord, og så kom idéen til, at der skulle ske noget med ord på NyOrd

Heldigvis var det ikke kun Anders og mig selv, der blev fanget af tanken om Ord på NyOrd. Meget hurtigt blev vi en lille gruppe ivrige ord-mennesker, der blev så begejstrede, at vi indbød til ordleg på Nyord i højsommeren 2017.

Hver sin kæphest

Vi har hver vores kæphest, som bliver trukket ud af stalden og vist frem på dagen. Nogle taler om glemte ord, andre

om de invasive, engelske ord, mens de lokale ord og yndlingsordene også bliver luftet.

Vi har mange særinteresser, men det, der binder os sammen, er glæden ved at være med til at holde et levende og varieret dansk sprog i hævd.

Et levende, varieret sprog i daglig brug

“Foreningens formål er at motivere mennesker til at bruge et levende og varieret sprog i daglig brug.”

Er det nu også nødvendigt – eller på nutidsdansk: “Hvoffor det?” – kan vi ikke klare os med 600 forskellige ord, når vi SNAKKER til nogen.

Bemærk mit valg af ordene “snakke” og “til nogen”. Hvis jeg derimod bruger ordene “tale sammen” og “MED andre mennesker”, bliver budskabet straks meget mere værdifuldt.

Det er vigtigt at gøre sig umage

Ved at vælge de rette ord ud fra et ordforråd på adskillige tusinde ord er det muligt at kommunikere et budskab mere præcist og (forhåbentligt) forståeligt.

Jeg påstår, at mange misforståelser med deraf følgende konflikter, bunder i, at man ikke bruger valgte ord og betoning. Hvis jeg gør mig umage og bruger de rette ord, oplever jeg ofte, at modtageren af mit budskab virkelig kan forstå, hvad jeg mener – og så håber jeg på at blive mødt med en replik, der er fyldt med meningsfulde ord og vendinger. Det kan blive en meget berigende samtale.

Skriftlig kommunikation

Det er ikke kun det talte ord, der skal bruges med omtanke: Det er måske endnu mere nødvendigt at bruge valgte ord i skriftlig kommunikation.

God og betydningsfuld skønlitteratur lever kun, hvis forfatteren behersker sproget så eminent, at der bliver brugt ord fra et ordforråd på mindst 25.000 ord.

Jeg vil hurtigt miste læselysten, hvis der bliver skrevet: *Han syntes det var fedt, at se hende igen ved fritteren, men hendes hårfarve var klam, og hun virkede også syret. Den gang det peakede mellem dem, var det OK.*

Lad os håbe, at der er gode, danske ord også til de kommende generationers danske skønlitteratur.

Invasive ord

Vi ærgrer os ofte over, at de invasive, engelske ord skubber gode danske ord ud i kategorien for kuriøse, gamle ord.

For mig er problemet, at jeg ikke kan forstå nuancerne i budskabet, hvis det er fyldt med for mange “englis” ord. Engelsk er et flot sprog med utroligt mange gloser, der hver især har sin helt specifikke betydning – men det er jo ikke dét sprog, der bliver brugt. Det sprog, jeg harcellerer over, er et overfladisk, forpjusket og forvirret “englis”.

Uforståeligt studenterdansk

Der var engang! – hvor jeg deltog i en evaluering af et projekt, jeg havde deltaget i. En gruppe studerende fremlagde deres arbejde og konklusioner – og jeg forstod kun omkring en tiendedel af budskabet. Deres fremlæggelse var en kaotisk blanding af “englis”, indforståede fagtermer og nogle få danske binde- og biord.

Ord fra andre sprog

Alligevel har jeg i mit indlæg tilladt mig at bruge mange ord, der stammer fra andre sprog, men jeg håber, det er ord, der er blevet indlejret i det danske sprog på en måde, så de har fået en umisforståelig betydning – kort og godt: Jeg håber, I har forstået budskabet:

De betydningsfulde, danske ord

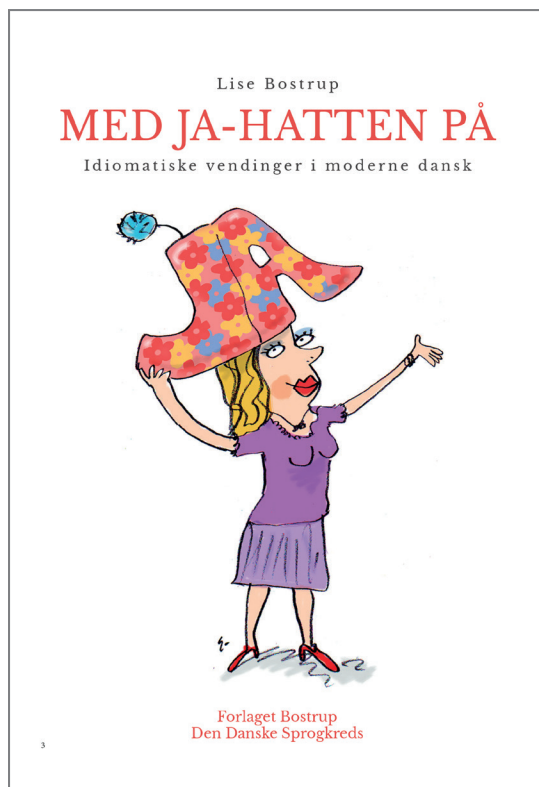
Vi må værne om ordene i det levende, danske sprog på en måde, så også almindelige – ikke ordbevidste mennesker – bliver ved med at bruge og forstå ordene. Det er ikke en antikvarisk opgave – det er en opgave, der skal løses for at sikre et dansk sprog, der kan bruges, så vi kan fortælle hinanden, hvad vi virkelig mener og måske kan vi stadig lave ordspil ligesom Anders gjorde for længe siden.

Derfor er det nødvendigt (bemærk mit ordvalg) at der findes foreninger som Ord på Nyord og Den danske Sprogkreds, så der kan skabes bevidsthed om, hvor vigtigt det er, at vi også i fremtiden bruger de rigtige, betydningsfulde ord i dansk sprog.

William Houman er formand for foreningen Ord på Nyord, formand i Nyord menighedsråd og formand i Nyord Lokalhistoriske Forening.

Anmeldelser

Med ja-hatten på Idiomatiske vendinger i moderne dansk

Et af det danske sprogs karakteristika er rigdommen på idiomatiske udtryk. *Vi køber katten i sækken, tager tyren ved hornene, går fra snøsen, trækker torsk i land, har antennerne ude, går agurk og kaster vores kolleger under bussen* uden at tænke nærmere over, at sproget afspejler flere hundrede års dansk kulturhistorie.

Idiomatiske vendinger har to betydninger: en konkret og en overført. Den konkrete er nem nok at forstå, men den overførte kræver viden og forklaring, og mange udlændinge står helt uforstående over for, hvorfor vi f.eks. taler om *at lukke katten ud af sækken*, når der hverken er en kat eller en sæk i miles omkreds.

Bogen *Med ja-hatten på* bringer ca. 2000 idiomatiske udtryk, som er i brug i dagens Danmark. Udtrykkene er fun-

det af en arbejdsgruppe i Den Danske Sprogkreds, som har noteret, hvad de hørte venner og familiemedlemmer sige, læste i aviserne eller stødte på i radio og tv og på de sociale medier. Den er så suppleret med gennemgang af eksisterende opslagsværker og ordnet.dk.

Med ja-hatten på består af en teoretisk indledning og to ordlister.

Den ene ordliste er tematisk ordnet efter ordenes konkrete betydning, så alle udtryk, der f.eks. indeholder ordet *ko* såsom *at glo som en ko på en rødmalet port*, *at foretage en kovending* og *at sælge nogen en trepattet ko* står i ét afsnit, og udtryk som *at se noget i bakspejlet*, *at give grønt lys for noget*, *at leve et liv i overhalingsbanen* og *at være godt oppe at køre i et andet*.

Den anden ordliste er ordnet efter den overførte betydning, og her kommer udtryk som *at stille træskoene*, *at gribe harpen* og *komme i den etværelses med låg* alle ind i afsnittet om døden.

Med ja-hatten på er underholdende læsning, og den vil også kunne bruges i danskundervisningen både i folkeskolen og i undervisningen af udlændinge i Danmark.

L.B.

Lise Bostrup (red.): *Med ja-hatten på. Idiomatiske vendinger i moderne dansk*, Den Danske Sprogkreds på Forlaget Bostrup, december 2019, 199 kr. inkl. moms. Kan købes i alle boghandler og ved henvendelse til Den Danske Sprogkreds.

Dialekter i rigt mål Modersmål-Selskabet fokuserer på dialektologien

Modersmål-Selskabet udgiver hvert år en bog med forskellige artikler om et bestemt sprogligt tema. Blandt de nyere kan nævnes *Dialekter – sidste udkald?* (2002), *Sjov med sprog* (2010), *Sprog og sex* (2012), *Hilseformer og høflighed* (2015), *Sproget i lyst og nød* (2017) og *Ord og naboer i Norden* (2018). Årbøgerne er ret forskellige. Mange af dem er blot en række essays skrevet af en forholdsvis tilfældig blanding af forfattere, sprogfolk og almindelige mennesker med tilknytning til Modersmål-Selskabet. Dette års udgivelse om dialekter er mere fokuseret og dermed også mere interessant.

Ikke en ny bog, men en ny udgave

I forordet til bogen fremgår det, at *Dialekter i rigt mål* ikke skal ses som en ny bog, men derimod “en helt ny udgave af årbogen *Dialekter – sidste udkald?* fra 2002”.

En del af stoffet er således genbrug, og jeg synes f.eks. at det er lidt ærgerligt, at man bliver ved med at bruge en række kort over forskellige dialektale træks fordeling i landet, som allerede virkede gammeldags, da jeg så dem på danskstudiet i midten af 1970erne

Hvad er forskellen mellem den gamle og den nye årbog om dialekter?

Der er en markant forskel i holdningen til dialekter i de to årbøger. Hvor den gamle taler om dialekternes hensygnen og diskuterer, hvorvidt der er tale om "sidste udkald", bobler den nye over i begejstring over dialekternes rigdom og styrke. Den nye bog er dobbelt så tyk som den gamle, og der er langt flere skribenter repræsenteret.

Hvorfor denne begejstring for dialekter?

Egentlig kan man godt undre sig over Modersmål-Selskabets begejstring for dialekterne. Der findes mindst tre gode grunde til, at den gamle bogs tale om dialektudtynding og afvikling var mere i overensstemmelse med virkeligheden end den dagens begejstring. Faktisk vil jeg mene, at der er mindst tre gode grunde til at tale om afvikling af de danske dialekter.

Tre grunde til at dialekterne udtynnes

I den lingvistiske tradition skelner man mellem dialekter og regionalsprog. Dialekter er udviklet i lige linje fra oldnordisk, og man kan i ægte dialekter finde træk som f.eks. kاسوبøjning og foranstillet bestemthed, som ikke findes på rigsdansk. Dialekter er knyttet til ganske små områder, typisk et område omkring en landsby. Regionalsprog er derimod knyttet til større områder, og de er karakteriseret ved at indeholde dialektale træk og træk, som er knyttet til rigsdansk. Det er min påstand, at der kun er ganske få mennesker i Danmark i dag, der taler ren dialekt, og at der bliver færre og færre af dem.

Det er der mindst tre gode grunde til.

For det første spiller film, tv, radio og andre medier med dansk tale en større og større rolle i danskernes liv, og det sprog, vi hører der, præger vores eget talesprog.

For det andet er der tale om en langt større mobilitet, end der var i gamle dage, hvor folk ofte blev boende i det område, hvor de var født. De unge tager ofte deres uddannelser i en anden by, end de er født, de får tit kærester fra andre områder, og slår sig hyppigt ned i helt tredje områder, hvor de f.eks. har mulighed for at få et godt job.

For det tredje har dialekterne slet ikke et dækkende ordforråd i dag. Hvis man som dialektforsker er ude på at finde eksempler på ægte dialekt, tyr man ofte til at interviewe personer om deres barndom, om landbrug, fiskeri og madlavning. Der findes ikke dialektale ord for f.eks. den moderne teknologi og sport.

At der så findes foreninger som f.eks. Vendsysselgildet, der dyrker den lokale dialekt og forsøger at holde den i live, og at der findes sangere og sangskrivere som Rikke Mølbæk Thomsen, der fik årets Modersmålspris, og rapperen Per Vers, der bevidst dyrker de dialektale træk, ændrer ikke ved tendensen til afviklingen af dialekterne.

Lolsk som eksempel

Et problem mere er, at i hvert fald visse dialektale træk er stigmatiserende. Undersøgelser viser, at folk i københavnsområdet har tendens til at forbinde vestjysk dialekt med tilforladelighed. Vi tror, at de er mere ærlige derovre, end man er i København.

Som det fremgår af Ole Ødegaards artikel *Lyden af Lolland* har der i de landsdækkende medier været ret så negativ fremstilling af folk på Lolland. Lollikker er ikke tilforladelige. De er dumme. Serien om Fritz og Poul, der ville sælge Lolland, og programmerne med titlen *På roven i Nakskov* har ikke gjort indtrykket bedre. Der er ikke prestige i at tale lolsk. Manglen på rigsdansk stød og bløde d'er kombineret med en syntaks, hvor man ikke flytter et let led frem i sætningen, så man siger *Jeg ve ik det*, i stedet for jeg ved det ikke, får folk til at tro, at lolliker har *hoo under armen*, og når lollikerne så begynder at sige ['mā,moā'māfø] i stedet for *mormor* og *morfar* og siger *plutte* ['plåd] i stedet for *smadder*, så er de helt sikre på, at lollikerne har *hoo under armen*.

== [iə] – på Lolland-Falster ofte [eə]

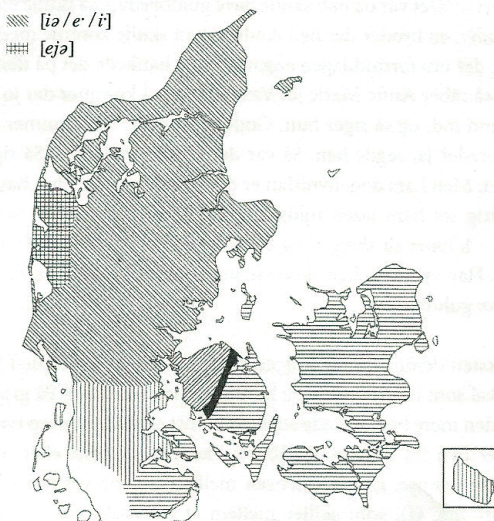
|||| [e]

//// [æ]

■ kort e

/// [iə / e' / i]

|||| [ejə]

Er dialekterne på vej frem igen?

Pudsigt nok hævder sprogforskeren Michael Ejstrup, der har skrevet tre af artiklerne i Modersmål-Selskabets årbog om dialekter, at netop de digitale medier kan spille en rolle for bevarelsen af dialekterne:

De nye elektroniske medier, som for en pæn dels vedkommende baserer sig på internettet og især andre lokationer end København, er trygge ved dialekter og os anderledes talende. De får succes med at lade sproget blomstre. Så måske kan dialekterne se en tryggere fremtid i møde, nu hvor de sjældnere kan se deres egne dødsannoncer i de hensygnende københavnske printmedier. Faktisk kan man tillade sig et lille optimistisk håb om, at dialekterne er ved at nå et point of no return, hvor de er mere inde end ude. (Dialekter i rigt mål, s. 334.)

Det er som bekendt svært at spå – især om fremtiden. Måske får Ejstrup ret – måske ikke. Vi får se.

Georg Stubkjær Adamsen (red.): *Dialekter i rigt mål*, Modersmål-Selskabet, december 2019, 384 sider, 200 kr. incl. moms.

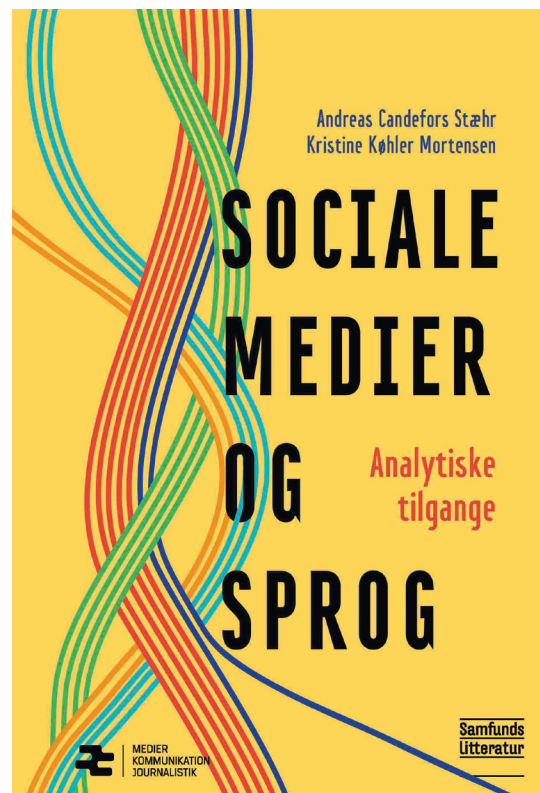
Sociale medier og sprog

Analytiske tilgange

En række forskere, hvoraf de fleste er tilknyttet Københavns Universitet er gået sammen om at udgive en samling artikler med forskellige videnskabelige indfaldsvinkler til en beskrivelse af det sprog, der anvendes på de sociale medier.

Forskerne kommer vidt omkring, og selv om mange af artiklerne er præget af et meget snørklet akademisk sprog, er der flere spændende analyser.

Den mest interessante er skrevet af Tanya Karoli Christensen, Torben Juel Jensen og Andreas Candefors Stæhr, der alle er ansat som lektorer på Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab på Københavns Universitet. Artiklen *Funktionel grammatik – Grammatik i de sociale medier* handler om, hvad der sker med ordvalget og sætningsopbygningen, når sproget bliver anvendt i chat. Chatsprogets vigtigste kendetegn er tempoet. Det kan simpelthen ikke gå hurtigt nok, når vi chatter, og i det korpus af chatsamtaler, som de tre forskere har analyseret, viser de tendenser til, at man sparer på pronomener og funktionsverber og i vid udstrækning erstatter mådesadverbialer og modalverber med emojis og forkortelser LOL (laughing out loudly) og ASP (as soon as possible).

Dialekter – et hovedtema i sociale medier?

Til min store overraskelse kom dialekterne på banen i hele to artikler.

I kapitel 2 skriver dialektforskeren Malene Monka om side på Facebook, der var knyttet til kroen *Kom Bar Do* i Bylderup Bov. Kroen var fra 2013 til 2015 ejet af en kvinde ved navn Tina Laustsen, som kommunikerede til sine stamkunder på sønderjysk.

I kapitel 5 vender lektor i sprogteknologi Dirk Havy og lektor ved Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab Pia Quist tilbage til emnet og diskuterer *Metoder til visualisering af regional variation i sociale medier*.

Det er for mig at se ikke indlysende, at de sociale medier kan støtte de danske dialekter, men der er ingen tvivl om, at emnet dialektologi og i det hele taget udtalemæssig variation står stærkt i den danske sprogforskning i disse år.

L.B.

Andreas Candefors Stæhr og Kristine Køhler Mortensen (red.): *Sociale medier og sprog, Analytiske tilgange*, Samfundslitteratur, august 2018, 304 sider, 329,95 kr. inkl. moms.

Sprog i sociale medier

En bog til undervisningen i dansk på de gymnasiale uddannelser

Digital dannelse har siden 2017 været et obligatorisk element i de gymnasiale uddannelsers læreplaner for faget dansk, og det har givet mange dansklærere søvnløse nætter at udarbejde kvalificerede forløb.

Med Dansk lærerforenings udgivelse *Sprog i sociale medier* er der taget et langt skridt i den rigtige retning. Her opbygger de tre forfattere Tina Thode Hougaard, Trine Durup og Lasse Balleby ved hjælp af kommunikative og lingvistiske metoder en avanceret forståelse for de digitale medier.

Forfatterne lægger ud med at præsentere forskellen mellem relationskommunikation og indholdskommunikation. Meget af kommunikationen på de sociale medier er relationskommunikation. Vi plejer vores sociale net ved at like

vores venners opslag og sende små opdateringer, hilsner og likes til hinanden. Herefter gennemgås Roman Jakobsons seks sprogfunktioner: den ekspressive, den direktive, den referentielle, den fatiske, den metasproglige og den æstetiske, og eleverne opfordres til at beskrive betydningen af dem i forhold til de to typer kommunikation. Det er faktisk en meget spændende og relevant øvelse.

Hernæst beskrives problematikken omkring turtagning. I en mundtlig samtale kan man ved hjælp af intonation, øjenkontakt, kropssprog og stemmestyrke tydeliggøre, hvornår det er den andens tur til at tale. Disse muligheder har man ikke i en chat. Til gengæld gør det så heller ikke så meget, hvis den ene begynder at skrive, før den anden er færdig, for begrebet at tale i munden på hinanden eksisterer ikke på en chat, hvor man bare kan scrolle tilbage i tråden og læse det, man gik glip af, mens man var i gang med at formulere sit eget indlæg. Turtagning har noget med magt at gøre. Er en samtale på en chat mere demokratisk end en diskussion ansigt til ansigt?

Medialekt er emnet i et andet kapitel. Hvad sker der med sproget, når det skal gå hurtigt. Her er de forfattere inde på det samme, som Tanya Karoli Christensen, Torben Juel Jensen og Andreas Candefors Stæhr beskrev i deres kapitel i *Sociale medier og sprog*, men hvor de analyserede et bestemt korpus af chat-sætninger, får vi her en samlet pædagogisk fremstilling af trækkene.

Her er et eksempel på en opgave, hvor eleverne skal læse, forstå og identificere de forskellige karakteristika ved en chat:

Tulle28: ICE my man ø long time no se.....
ICE_COOL: Tulle28>ja.famde.... How goes... *SMS*.
Tulle28: ICE>>Skidegodt du!!! *SSSS* Hva' med dig... er du blevet gift??
ICE_COOL: Tulle28>*GGGG*

Det er imidlertid ikke fest og flirt alt sammen.

De sociale medier har ændret fundamentalt ved opdelingen af samfundet i privat og offentlig. Internettet er fuld af mellemformer, og med de semioffentlige former forrykkes adgangen til at dele indhold til store grupper uden den sortering, der ligger i de traditionelle massemedier.

Forfatterne til *Sprog og sociale medier* kommer også ind på chatbots (chatrobotter), registrering af vaner, politiske kampagner, kriminalitet og sikkerhed. Det er faktisk utroligt, hvor meget stof de har fået puttet ind på deres små 176 sider.

Det er en virkelig gennearbejdet bog, som det må være en fornøjelse at arbejde med inden for de gymnasiale uddannelser, og som man også kan få et par hyggelige timer til at gå med, hvis man bare er almindeligt sproginteresseret.

L.B.

Tina Thode Hougaard, Trine Durup og Lasse Balleby: *Sprog i sociale medier*, Dansk lærerforenings forlag, 2018, 176 sider, 179,00 kr. inkl. moms.

Den store bandebog Bogen for dig, der vil lære at sige spis lort på japansk

På kommunikationsrådgiveren, Nanna Kalinka Bjerkes Facebookside kan man se to små søde, lidt generte piger, der præsenterer sig som Laura og Ellen. Laura og Ellen har lavet en video, fordi de gerne vil præsentere en "pissegod" bog, *Den Store bandebog*, som de har lært "fucking meget af". Nu kan de nemlig ordet *fucks* historie, og nu ved de, hvordan man siger *spis lort* på japansk, og som den ene af dem tilføjer, "det er jo godt at vide".

Det virker ret så syret.

Baggrunden er, at kommunikationsrådgiveren for 10 år siden begyndte at tage notater om bandeord sammen med sin lille søn. Sønnen ville gerne finde ud af, hvad bandeord var for noget, og hvorfor man brugte dem, og det gik de så i gang med.

Den store bandebog er præget af den tysk-amerikanske bandeordsforsker Reinhold Aman, som vi beskrev indgående i artiklen *Din mor er en skildpadde!* i *Sprogkræsen* nr. 2. Amans tidsskrift *Maledicta* arbejdede med bandeord i internationalt perspektiv, og det er altid spændende at læse om, hvordan man i forskellige sprogområder har forskellige tabuområder, hvor man kan hente stof til forbandelser af andre.

Den store bandebog er skrevet til "børn over 12". Den er meget pædagogisk og er trykt i et format, der er lidt større end A4 og solidt indbundet, så man kan forestille sig, at den kan fungere som en bog, man kan læse eller blade i i en gruppe, og så bruge som udgangspunkt for diskussioner.

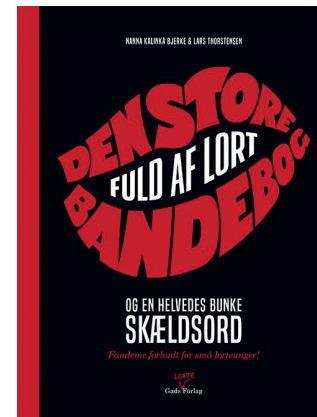
Her er et eksempel på et trick, man kan lære i bogen. Det kan være smart at sige: *Åh ja, jeg er sku da også en fucking narrerøv!* hvis man er kommet til at sige eller gøre noget dumt.

Lad os lige få helt på det rene, at du må kalde dig selv, hvad satan du vil. At kalde sig selv noget af det grimme, andre kalder en, kan nemlig nogle gange være et klogt træk. For når den, der behersker sproget, har magten og kommer andre i forkøbet eller er i stand til at vende situationen ved at tage ordet, så kan man nogle gange med held stjæle sin værdighed tilbage. (s. 88)

Den store bandebog er provokerende, fræk, sjov og tankevækkende, og ideen med at tage fat i ordene og diskutere med store børn, hvad de forskellige rædselsfulde udtryk, det vimler med i deres omgivelser, betyder og hvilken funktion de forbudte ord har, er det ikke utænkeligt, at man opnår bedre resultater end ved blot automatisk at råbe "Fy, lille skat, du må ikke bande", så snart der kommer en lille lort eller et lille fuck over teenagerens ikke altid så uskyldige læber.

Bogen vil kunne bruges i folkeskolen, på fritidshjem og i al slags undervisning i dansk for udlændinge.

Nanna Kalinka Bjerke og Lars Thorstensen: *Den store bandebog – fuld af lort og en helvedes bunke skældsord*. Gads Lorte Forlag (det står der faktisk!), oktober 2019, 299,95 kr. inkl. moms.

Er du sprogkræsen? At pille i sin egen navle

Gert Ejtons illustration til udtrykket *at være navlebeskuende* fra *Med ja-hatten* på.

at man opnår religiøs fuldkommenhed ved at lade gud alene virke i mennesket. For at give Gud mulighed for at virke, måtte man skubbe alle former for begær væk og hensætte sig i en tilstand af absolut passivitet og indre tomhed.

Yoga

Tilstanden af absolut passivitet kunne bedst opnås i en bestemt stilling, hvor man koncentrerede sig om åndedrættet og placerede hjertet i kroppens centrum ved at bøje ansigtet ned mod navlen. Man kaldte denne filosofi *kvietisme*, som kommer af *quietus*, der er latin for *rolig*, og *quies*, som er latin for *fred*, og denne praksis, som var inspireret af asiatisk og indisk spiritualitet, kan betragtes som en form for europæisk yoga.

Lagt for had af katolske munke

De katolske munke brød sig ikke om den kvietismen, der stod i en klar modsætning til katolicismens mange handlingsorienterede ritualer og ønsket om at blande sig i politik. De sagde hånligt, at kvietisterne troede, at sjælen sad i navlen, og kaldte dem passive *navlebeskuere*, og det er denne betydning af ordet, vi kender i dag.

Udtrykket *at være navlebeskuende* findes Den Danske Sprogkreds bog *Med ja-hatten* på. *Idiomatiske udtryk i moderne dansk, som netop er udkommet.*

Af Lise Bostrup

Udtrykket *at være navlebeskuende* bruges i dag i betydningen kun at se sig selv og ligner dermed udtryk som *at sidde og pille i sin egen navle* og ikke *at kunne se ud over sin egen næsetip*.

Dykker vi imidlertid lidt ned i begrebet, finder vi imidlertid ud af, at der er tale om et begreb med religiøse rødder.

Absolut passivitet

I senmiddelalderen fandtes der en bevægelse, hvis tilhængere mente,

Sammensatte ord Hvidvinsglas, skødehund og blomkålsører

Mange danskere har i dag problemer med sammensatte ord. Nogle synes, at det kan være lige meget, men fejl i sammensatte ord kan skabe alvorlige misforståelser.

Årsager

Nogle fejl skyldes stavekontrol, der reagerer mod ord, der ikke eksisterer i programmet, andre skyldes påvirkning fra engelsk, og atter andre skyldes almindelig uvidenhed og sjusk.

Gert Ejtons illustration af en mand med *hvidvinsglas*, *skødehund* og *blomkålsører* fra *Med ja-hatten* på.

Grundregler

Hvis man er i tvivl om, hvorvidt et ord skrives i et eller flere ord, findes der nogle grundregler:

Sammensatte ord har et hovedtryk og et bitryk. To selvstændige ord har to tryk.

En lærer, der kommer fra Danmark, er *en dansk lærer* med et tryk på *dansk* og et på *lærer*.

En person, der underviser i dansk, er *dansklærer* med en større grad af tryk på *dansk* og en mindre grad af tryk på *lærer*. En *dansklærer* kan sagtens have et andet statsborgerskab end dansk.

Sammensatte ord får kun endelser til sidst ved bøjning. En *dansklærer* bliver til *dansklæreren* i bestemt form. *En dansk lærer* bliver til *den danske lærer*.

Fugebogstaver

Når to ord sættes sammen får de nogle gange tilføjet et såkaldt fuge-e for at forhindre for mange konsonanter efter hinanden. En *hund*, der godt kan lide at sidde på *skødet* af sin ejer er en *skødehund*, og et *hus*, der er beregnet til en *hund* er et *hundehus*.

Der findes også et fuge-s. Det bruges oftest ved sammensætninger med tre led. Det hedder således et *vinglas*, men et *hvidvinsglas*, *blomkål*, men et *blomkålshoved* og *blomkålsører*.

Der kan godt være flere fuge-s'er i et ord. Det gælder f.eks. ordet *fødselsdagsslagkage*. Fuge-s'erne hjælper os til at forstå de lange ord. Mens et *hvidvinsglas* er et glas beregnet til *hvidvin*, er et *krystalvinglas* et *vinglas af krystal*. En *middagssur* er noget, man tager ved *middagstid*, og en *spisebordsstol* er en stol, der passer til *spisebordet*. *Børneskindsko* er *skindsko til børn*, mens det er forbudt at producere *børneskindssko*.

Der findes imidlertid også fuge-s'er i nogle relativt få ord, der ikke har en sammensætning som 1. led. Det gælder f.eks. *aftensmad*, *Carlsberg* og *stikkelsbær*.

Den Danske Sprogkreds' program

Januar - juni 2020

- 22.1. kl. 19-21.30 Forfatteren **Merete Pryds Helle** fortæller om sit valg af sproglige udtryk i romanen **Folkets skønhed** på Kulturstationen i Vanløse. Sidste frist for indstillinger af kandidater til *Svane- og Ællingeprisen*.
- 21.2. kl. 19-21 På **FNs internationale modersmålsdag** fortæller **Jan Heegaard Petersen** om dansk, som det tales af danske udvandrere i Argentina i dag. Diskussion om, hvad der sker, når man flytter til et nyt sprogområde.
- 4.-5.3. Stand på **Læringsfestivalen** (tidl. Skolebogmessen) i **Bellacentret**.
- 11.3. kl. 19-21 **Morten Holm-Nielsen** fortæller om at skrive revytekster, og vi synger et udvalg af revysange på **Kulturstationen i Vanløse**.
- 2.4. kl. 19-22 På **H.C. Andersens fødselsdag** uddeler Den Danske Sprogkreds priserne *Svanen* og *Ællingen* på **Kulturcentret Assistens**. Inden arrangementet er der mulighed for at besøge H.C. Andersens gravsted.
- 25.4. kl. 16-18.30 Åbent **informationsmøde** om Sprogkredsen i Horsens.
4. 5. kl. 19-21.30 I anledning af **75 året for Danmarks befrielse** diskuterer Sprogkredsen **sprogpolitikken i Det Tredje Rige**. Lise Bostrup introducerer den tysk-jødiske lingvist Victor Klemperers analyser og Knud Lindholm Lau sammenligner dagens sprog om religiøse og etniske minoriteter ud fra sin bog *Bare fordi at* Efterfølgende debat.
- 12.6. Den Danske Sprogkreds deltager i **Folkemødet på Bornholm**.

Herudover afholdes løbende medlemsmøder og møder i Sprogkredsens arbejdsgrupper.

Medlemskab i Den Danske Sprogkreds koster 250 kr. pr. år og inkluderer 4 numre af *Sprogkræsen*, et eksemplar af Sprogkredsens øvrige udgivelser og gratis adgang til kredsens arrangementer. Et abonnement på **Sprogkræsen** koster 300 kr. pr. år.

Er dit modersmål okay? Sprogpolitik i Danmark og ude i verden, Sange om det danske sprog og Med ja-batten på – Idiomatiske vendinger i moderne dansk kan købes hos alle boghandlere eller via Sprogkredsens hjemmeside.

Den Danske Sprogkreds
Herlufsholmvej 11, 2720 Vanløse, 38 74 36 00
www.DenDanskeSprogkreds.dk / Facebook: Den Danske Sprogkreds